

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

СПІРІДОНОВ МИХАЙЛО ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.36

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Харківському національному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор
Житний Олександр Олександрович,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, завідувач кафедри
кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник
Батиргарєєва Владислава Станіславівна,
Науково-дослідний інститут вивчення
проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України, заступник
директора з наукової роботи;

кандидат юридичних наук, доцент
Шинкарьов Юрій Вікторович,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету.

Захист відбудеться 27 жовтня 2018 року о 9.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.03 у Харківському національному університеті внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27).

Автореферат розісланий 25 вересня 2018 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Д. Ю. Кондратов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Розвиток України як сучасної європейської держави вимагає подальшого вдосконалення механізмів забезпечення прав і законних інтересів людини у її відносинах із владою, посилення відповідальності службових осіб за їх дотримання. У вирішенні зазначених завдань важливе місце обіймають гарантії реалізації передбаченої у Конституції України й нормах міжнародного права можливості особи захищатись від підозр і обвинувачень.

Основний закон держави, а також універсальні й регіональні міжнародно-правові акти в галузі прав людини (Загальна декларація прав людини 1948 р., Європейська конвенція про захист прав людини й основоположних свобод 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 р.) надають кожному, хто офіційно підозрюється чи обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, право захищатись від обвинувачення (особисто або користуючись допомогою фахівців). У ході створення системи юридичних засобів забезпечення реалізації права на захист як одного з міжнародно визнаних стандартів кримінального судочинства й захисту прав і свобод людини, у ст. 374 Кримінального кодексу України (далі – КК) було встановлено кримінальну відповідальність за найбільш небезпечні його порушення.

Дослідженнями проблем відповідальності за порушення права на захист займалися Ю. В. Александров, В. С. Батиргарєєва, А. С. Беніцький, А. М. Бойко, В. І. Борисов, Т. В. Варфоломєєва, Ю. В. Гродецький, О. І. Заліско, О. О. Кваша, В. А. Козак, М. Й. Коржанський, О. М. Литвинов, С. С. Мірошніченко, Р. С. Орловський, В. І. Осадчий, А. М. Притула, О. Е. Радутний, А. В. Савченко, С. І. Селецький, В. І. Тютюгін, Є. В. Фесенко, В. Б. Харченко, О. А. Чуваков, Є. В. Шевченко, М. В. Шепітько, Р. М. Шехавцов і деяк інші представники вітчизняної кримінально-правової науки. Окремо слід відзначити дисертаційні дослідження, виконані В. В. Сміхом (2011 р.), Р. І. Сахном (2014 р.), Н. Ю. Карповою (2018 р.). Водночас, аналіз літератури переконує, що у фаховому середовищі поки що не сформувалося завершеного уявлення про юридичний зміст підстави кримінальної відповідальності за порушення права на захист, тривають дискусії щодо характеристики елементів і ознак складу цього злочину, засобів диференціації кримінальної відповідальності за нього, його відмінностей від інших правопорушень. При цьому стан дотримання права особи на захист в Україні поки що не можна вважати задовільним (про що свідчить, зокрема, значна кількість рішень Європейського суду з прав людини, винесених проти нашої держави у зв'язку із недотриманням права підозрюваних й обвинувачених на захист у кримінальних провадженнях). За офіційними статистичними даними, в останні роки кількість відкритих кримінальних проваджень за ст. 374 КК помітно зросла (у 2013 р. – їх було розпочато 13, у 2014 р. – 14, у 2015 р. – 43, у 2016 р. – 37, у 2017 р. – 84). Втім, оголошення в них про підозру й тим більше винесення обвинувальних вироків є винятковими випадками. Незначна кількість фактів реалізації кримінальної відповідальності за порушення права на захист може бути пояснена недоліками у формулюванні її підстави в ст. 374 КК, незрозумілістю для

представників правозастосовних органів окремих її приписів. Не всі положення зазначеної норми сприймаються однозначно й належним чином узгоджуються із кримінальним процесуальним законодавством. Таким чином, сьогодні все ще існує чимало теоретичних і прикладних питань кримінальної відповідальності за ст. 374 КК, які потребують вирішення у окремому науковому дослідженні. Зазначені обставини визначають актуальність обраної теми дисертації та вплинули на формування її цілей і дослідницьких завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дослідження узгоджується з пп. 5.15, 5.16 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ (далі – ХНУВС) на період 2016–2019 років, схвалених рішенням Вченої ради ХНУВС від 23.02.2016 року (протокол № 2), відповідає комплексній темі наукових досліджень кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 ХНУВС на 2014–2018 роки «Протидія злочинності кримінально-правовими та кримінологічними засобами» (номер державної реєстрації 0113U008195).

Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради ХНУВС 29 листопада 2016 року (протокол № 12).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є надання комплексної кримінально-правової характеристики підстави й засобів диференціації кримінальної відповідальності за передбачене ст. 374 КК України порушення права на захист, оцінка її ролі в механізмі забезпечення цього права.

Для досягнення мети дослідження були поставлені такі *завдання*:

- розкрити соціально-правове значення права на захист та показати місце кримінальної відповідальності серед засобів його забезпечення;
- узагальнити теоретичні напрацювання щодо проблематики кримінальної відповідальності за передбачений ст. 374 КК злочин, оцінити сучасний стан і тенденції практичного застосування зазначеної норми;
- вивчити зарубіжний досвід використання кримінальної відповідальності як засобу забезпечення охорони права на захист;
- розкрити зміст родового й безпосереднього об'єктів у складі передбаченого ст. 374 КК порушення права на захист;
- проаналізувати об'єктивну сторону передбаченого ст. 374 КК злочину та уточнити, з урахуванням процесуального порядку забезпечення права на захист, зміст діянь «недопущення захисника», «ненадання своєчасно захисника», «інше грубе порушення права на захист»;
- надати кримінально-правову характеристику ознак спеціального суб'єкта в складі злочину, передбаченого ст. 374 КК;
- з'ясувати зміст суб'єктивної сторони в складі порушення права на захист;
- визначити передбачені Загальною частиною КК засоби диференціації кримінальної відповідальності, які можуть бути застосовані за порушення права на захист;
- охарактеризувати наявні в ст. 374 КК засоби диференціації кримінальної відповідальності за порушення права на захист та виявити особливості караності цього злочину;

– внести пропозиції, спрямовані на подальше удосконалення норми про кримінальну відповідальність за порушення права на захист.

Об'єктом дослідження є правовідносини щодо забезпечення конституційних засад правосуддя.

Предметом дослідження є кримінальна відповідальність за порушення права на захист.

Методи дослідження обиралися з урахуванням його об'єкта, предмета, мети й задач. У основу дисертації покладено діалектичний метод як основний засіб наукового пізнання проблем кримінальної відповідальності за порушення права на захист у її русі й динаміці, виявлення детермінуючих зв'язків між елементами в її підставі (всі розділи роботи). Історичний метод послужив оцінці стану досліджуваної проблеми, а також аналізу розвитку законодавчого забезпечення права на захист (підрозділи 1.1, 1.2, розділ 2). Формально-юридичний метод забезпечив аналіз чинного кримінального і кримінального процесуального законодавства (підрозділи 2.1, 2.2., 3.1, 3.2). Метод системно-структурного аналізу сприяв розкриттю змісту елементів й ознак складу злочину, передбаченого ст. 374 КК (розділи 2, 3, підрозділ 4.2). Для з'ясування використаних в кримінальному законодавстві правових категорій і понять було використано герменевтичний підхід (підрозділ 1.2, розділи 2, 3, 4). Статистичні й конкретно-соціологічні методи збору, узагальнення й аналізу інформації (аналіз статистичних даних, вивчення документів) надали можливість отримати інформацію про сучасний стан досліджуваної проблеми та про застосування ст. 374 КК (підрозділи 1.2, 2.2, 4.2). Компаративний метод було використано для з'ясування особливостей зарубіжного досвіду використання кримінальної відповідальності як засобу охорони права на захист, для оцінки відповідності положень ст. 374 КК нормам міжнародного права (підрозділи 1.1, 1.3).

Нормативною основою дослідження стали Конституція України, міжнародно-правові акти, Кримінальний і Кримінальний процесуальний кодекси України й інші закони України, правові акти органів влади України.

Науково-теоретичну основу дисертації утворюють наукові праці з кримінального й кримінального процесуального права, загальної теорії держави і права, адвокатології, конституційного права, міжнародного права.

Емпіричну базу дослідження утворює офіційна статистична інформація МВС і ГПУ про кримінальні правопорушення й осіб, що їх вчинили, опубліковані у Єдиному державному реєстрі судових рішень вироки, винесені за ст. 374 КК, Рішення Конституційного Суду України, результати аналізу ухвалених у 2015–2017 рр. й у 1-му півріччі 2018 р. судами Харківської, Дніпропетровської, Полтавської, Київської, Львівської, Одеської областей рішень, в яких відображено факти порушення права особи на захист, практика Європейського суду з прав людини, Верховного Суду України й Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є одним із перших в Україні монографічних досліджень, в якому, з урахуванням сучасного стану юридичної думки та регламентації права на захист у вітчизняному законодавстві й міжнародному праві, надано комплексну кримінально-правову характеристику

кримінальної відповідальності за порушення права на захист, її підстав і засобів диференціації.

Новизна роботи конкретизується в таких наукових положеннях:

вперше:

– кримінальну відповідальність за порушення права на захист представлено як елемент забезпечення виконання міжнародно-правових зобов'язань України щодо охорони прав і свобод людини, забезпечення справедливості й законності кримінального судочинства, а також як засіб, що сприяє забезпеченню подальшої розбудови правової держави й розвитку громадянського суспільства шляхом встановлення контролю за діяльністю представників влади;

– обґрунтовано, що безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 374 КК, за структурою є складним та об'єднує дві взаємопов'язані сфери суспільних відносин: такі, що утворюються з приводу охорони гарантованих міжнародним правом і Конституцією України прав будь-якої особи захищати себе від підозр та обвинувачень у кримінальному правопорушенні, а також які утворюються з приводу забезпечення змагальності в кримінальному провадженні;

– розроблено класифікацію форм недопущення захисника як діяння у складі порушення права на захист: активне недопущення – створення винним перешкод для участі захисника в кримінальному провадженні; пасивне недопущення – невиконання винним передбаченого законом обов'язку щодо забезпечення особи захисником;

– доведено, що суб'єктами злочину, передбаченого ст. 374 КК, можуть визнаватися службові особи не лише вітчизняних, а й іноземних та міжнародних судових чи правоохоронних органів, які, здійснюючи досудове слідство чи відправляючи правосуддя, зобов'язані забезпечувати право особи на захист;

удосконалено:

– теоретичні положення щодо місця ознаки «підвищений вік кримінальної відповідальності» у складі порушення права на захист. Доведено, що такий вік є не самостійною ознакою суб'єкта в складі злочину, а передумовою правомірності зайняття особою певної посади (слідчого, прокурора, судді) й можливості визнання її спеціальним суб'єктом злочину, передбаченого ст. 374 КК;

– характеристику суб'єктивної сторони у кваліфікованому (ч. 2 ст. 374 КК) складі порушення права на захист, утвореному з використанням ознаки «вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою»: аргументовано, що вина в цьому злочині характеризується виключно умислом;

– розуміння ознаки «інші тяжкі наслідки» в кваліфікованому (ч. 2 ст. 374 КК) складі порушення права на захист як такої, що охоплює ухвалені щодо особи унаслідок порушення її права на захист рішення, які суттєво обмежують права й свободи цієї особи чи погіршують (утруднюють) їх реалізацію;

дістало подальшого розвитку:

– інтерпретація змісту інтелектуальних моментів умислу при порушенні права на захист із урахуванням приналежності особи, яка вчиняє цей злочин, до спеціальних суб'єктів злочину (посада особи визначає її обізнаність із порядком забезпечення права на захист у кримінальному провадженні, що зумовлює усвідомлення винним протиправності вчинюваного діяння);

– уявлення про співвідношення об'єкта злочину, передбаченого ст. 374 КК, і права на захист як об'єкта, охорона якого забезпечується й іншими, крім ст. 374 КК, кримінально-правовими нормами;

– законодавча характеристика потерпілого в кваліфікованому складі порушення права на захист (ознаку особи «невинна» пропонується замінити ознакою «невинувата»);

– оцінка досконалості санкції ст. 374 КК як основи забезпечення кримінально-правової охорони права на захист.

Практичне значення отриманих результатів. Висновки та пропозиції, які містяться у дисертації, можуть бути використані:

– у науково-дослідницькій роботі – в ході подальшої розробки теоретичних і прикладних проблем кримінальної відповідальності за порушення права на захист (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в діяльність Кримінологічної асоціації України від 20 червня 2018 р.);

– у правотворчості – для подальшого удосконалення законодавства України в частині встановлення кримінальної відповідальності за порушення права на захист;

– у правозастосовній діяльності – при кваліфікації злочинів за ознаками ст. 374 КК, диференціації й реалізації кримінальної відповідальності за порушення права на захист;

– у навчальному процесі – для викладання в установах вищої освіти навчальних дисциплін «Кримінальне право України», «Кваліфікація кримінальних правопорушень», підготовці навчальної й методичної літератури (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в навчальний процес ХНУВС від 25 червня 2018 р.).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення й висновки дослідження оприлюднено дисертантом у виступах на VIII Науковому круглому столі молодих вчених, аспірантів та магістрів «Верховенство права – основоположний принцип правової держави» (16 грудня 2016 р., м. Харків), XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави» (21 квітня 2017 р., м. Харків), міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 18–19 серпня 2017 р.), VIII міжвузівській науково-теоретичній конференції «Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка)» (м. Київ, 16 листопада 2017 р.), XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави. Захист прав людини: національний та міжнародно-правовий виміри» (м. Харків, 20 квітня 2018 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні і світі» (м. Суми, 18 травня 2018 р.). Дисертація за розділами й у цілому обговорювалась на засіданнях кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 та кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6 ХНУВС.

Публікації. Основні результати та висновки дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у одинадцяти наукових роботах: п'яти наукових статтях (з яких чотири опубліковані у наукових виданнях України, визнаних МОН України фаховими з юридичних наук, одна – у науковому виданні іншої держави із напрямку,

з якого підготовлено дисертацію) і шести тезах доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації зумовлені постановленою метою і задачами дослідження. Робота складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, які охоплюють дев'ять підрозділів та два пункти, висновків, списку використаних джерел, двох додатків. Повний обсяг дисертації становить 255 сторінок (основний текст – 177 сторінок; список використаних джерел (302 найменування) – 30 сторінок, додатки – 33 сторінки).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, висвітлено її зв'язок із науковими програмами, планами й темами, сформульовано мету і завдання дослідження, окреслено його об'єкт і предмет, показано використані методи, викладено наукову новизну отриманих результатів, надано інформацію про практичне значення результатів дисертації, апробацію та оприлюднення її матеріалів.

Розділ 1 «Нормативні, теоретичні та порівняльно-правові аспекти кримінальної відповідальності за порушення права на захист» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Соціально-правові засади використання кримінальної відповідальності як засобу забезпечення охорони права на захист в Україні»* надано стислу характеристику права на захист як соціальної, конституційної, міжнародно-правової й кримінальної процесуальної цінності, показано роль кримінальної відповідальності за ст. 374 КК як засобу її охорони. Підкреслено, що право на захист входить до множини передбачених Конституцією України і міжнародно-правовими актами стандартів захисту прав людини й одночасно – до засад діяльності національної й міжнародної кримінальної юстиції.

Аналізуються нормативні засади регламентації права на захист у кримінальному процесуальному законодавстві України. Підкреслено, що його зміни, які відбулися в 2012 р., значно посилили актуальність проблем забезпечення права на захист і підвищили небезпеку його порушень.

Розглядається значення кримінальної відповідальності за порушення права на захист як одного із засобів забезпечення розвитку в Україні засад розбудови правової держави й зміцнення громадянського суспільства, а також принципу панування права в діяльності держави в цілому й органів правосуддя зокрема.

У *підрозділі 1.2 «Стан наукової розробки проблематики кримінальної відповідальності за порушення права на захист та практичного застосування ст. 374 КК України»* констатовано, що впровадження підстави кримінальної відповідальності за порушення права на захист (ст. 374 КК) було проведене із відставанням від проголошення цього права Конституцією України й вітчизняним процесуальним законодавством. Тривалий час увага науковців до цього злочину й відповідальності за нього обмежувалася навчальною літературою й коментарями до законодавства. Із другого десятиліття ХХІ ст. ці питання стали об'єктом уваги українських криміналістів, зокрема, знайшли відображення в монографічних дослідженнях Н. Ю. Карпової, С. С. Мірошніченка, В. І. Осадчого, Р. І. Сахна,

В. В. Сміха. Констатується, що значні зміни процесуального законодавства, законодавства про судоустрій, правоохоронні й правозахисні органи, проведені в останні кілька років реформи правоохоронної й судової систем, визнання Конституційним Судом України неконституційності законодавства в частині надання певним органам функцій досудового розслідування, а також правових позицій Європейського Суду із захисту прав людини й подальшого розвитку кримінально-правової думки тематика кримінальної відповідальності за порушення права на захист проведеними дослідженнями явно не вичерпана. Про потреби в її подальшій розробці свідчать й зібрані статистичні дані й матеріали судової практики. Хоч у період з 2008 по 2017 рр. кількість кримінальних проваджень (кримінальних справ) за ст. 374 КК зросла в десятки разів (з 1 у 2008 р. до 84-х у 2017 р.), переважна їх більшість, за окремими винятками, не завершилися винесенням обвинувальних вироків. Між тим, вибірковий аналіз судових рішень за останні п'ять років засвідчує, що факти порушення слідчими (значно рідше – прокурорами й суддями) вимог Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) і норм міжнародного права про забезпечення права на захист підозрюваних, обвинувачених (підсудних) не є поодинокими.

У підрозділі 1.3 *«Порівняльно-правові аспекти використання кримінальної відповідальності як засобу охорони права на захист»* на основі дослідження джерел кримінального й кримінального процесуального права ряду іноземних держав доведено, що в кримінально-правовій системі України використано специфічний засіб забезпечення охорони права на захист: створення спеціальної норми про відповідальність за його грубе порушення. Подібне до передбаченого в ст. 374 КК України правопорушення містить лише КК Іспанії (вчинене службовою особою порушення або створення перешкод для здійснення права затриманого чи засудженого на присутність адвоката, або докладання зусиль чи сприяння тому, щоб ця особа відмовилась від участі адвоката). У більшості держав, закони яких було досліджено, для охорони права на захист може бути застосовано лише загальні норми про кримінальну відповідальність за злочини службових осіб – невиконання ними посадових обов'язків (наприклад, ненадання захисника), перевищення повноважень (наприклад, заборона доступу захиснику до обвинуваченого). У законодавстві деяких країн (Республіка Білорусь, Литовська Республіка) порушення права на захист передбачене як злочин проти міжнародного гуманітарного права.

Розділ 2 «Об'єктивні ознаки у підставі кримінальної відповідальності за порушення права на захист» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Об'єкт у складі злочину, передбаченого ст. 374 КК України»* дисертант, окресливши проблематику об'єкта злочину у сучасній кримінально-правовій доктрині, визначає основні наукові позиції щодо змісту й структури об'єкта злочину в складі порушення права на захист. Зауважено, що попри деякі розходження, у поглядах вітчизняних криміналістів переважають погляди на його родовий і безпосередній об'єкти, зумовлені місцем розташування ст. 374 КК у Особливій частині КК, яке визначає порушення права на захист як злочин проти правосуддя. Родовий об'єкт порушення права на захист у дисертації визначено як належну (нормальну, здійснювану у відповідності із вимогами законодавства)

діяльність судової влади щодо відправлення правосуддя, а також виконання своїх обов'язків органами, службовими й приватними особами, які сприяють їй в цьому.

Звертається увага на те, що безпосередній об'єкт передбаченого ст. 374 КК злочину перебуває одночасно як в площині забезпечення порядку діяльності певних публічних інституцій, так і в площині прав і свобод особи, втягнутої до сфери публічно-правових відносин (кримінальних правових і процесуальних), що визначає особливий характер небезпеки порушення права на захист. Застосувавши ідею складного безпосереднього об'єкта злочину (авторами якої є М. І. Панов і В. В. Сташис) дисертант пропонує безпосередній об'єкт порушення права на захист визнати складним. Він охоплює: а) суспільні відносини з приводу охорони гарантованих міжнародним правом і Конституцією України прав будь-якої особи захищати себе від підозр та обвинувачень у кримінальному правопорушенні (особисто чи користуючись професійною правничою допомогою) й б) суспільні відносини з приводу забезпечення змагальності в кримінальному провадженні.

Розглядаються основні характеристики потерпілого у складі передбаченого ст. 374 КК злочину. Зазначається, що право на захист, надане законодавством іншим, не вказаним у ст. 374 КК особам (наприклад, щодо яких вирішується питання про притягнення до адміністративної відповідальності), є об'єктом кримінально-правової охорони, але його порушення не завдає шкоди об'єктові аналізованого злочину.

Підрозділ 2.2 «Об'єктивна сторона у складі злочину, передбаченого ст. 374 КК України» охоплює два пункти. У *пункті 2.2.1 «Загальні питання об'єктивної сторони порушення права на захист»* вказується, що в основному складі злочину (ч. 1 ст. 374 КК) зазначений елемент утворюють альтернативно три діяння, з яких кожне утворює самостійний вид грубого порушення права на захист (недопущення захисника; ненадання своєчасно захисника; інше грубе порушення цього права). Основний склад злочину є формальним; момент його закінчення пов'язується з виконанням будь-якого із цих діянь. Із кваліфікованих складів злочину (ч. 2 ст. 374 КК) два (в об'єктивну сторону яких включено наслідки «засудження невинної особи» й «інші тяжкі наслідки») є матеріальними й один – формальним. Діяння в усіх складах можуть виражатись як в активній (дія), так і у пасивній (бездіяльність) формах.

На початку *пункту 2.2.2 «Проблеми теоретичної інтерпретації й нормативної регламентації об'єктивної сторони порушення права на захист»* аналізується зміст діяння «недопущення захисника». На основі аналізу кримінального процесуального законодавства в цілому таке діяння пропонується розуміти як поведінку суб'єкта злочину, внаслідок якої в кримінальному провадженні унеможлиблюється набуття адвокатом процесуального статусу сторони захисту, а конкретна особа (підозрюваний, обвинувачений) втрачає можливість стати підзахисним цього адвоката. Визначено форми діяння у складі цього виду порушення права на захист: 1) активне недопущення – створення винним перешкод для участі захисника в кримінальному провадженні (висунення не передбачених законом вимог для підтвердження повноважень захисника, схиляння підозрюваного чи обвинуваченого до відмови в запрошенні захисника, неправдиве повідомлення особі про відсутність прав чи підстав для запрошення або залучення захисника тощо) та 2) пасивне

недопущення – невиконання винним передбаченого законом обов'язку щодо забезпечення особи захисником (службова особа виконує процесуальні дії, не здійснивши заходів, які вимагаються від неї кримінальним процесуальним законом для залучення захисника підозрюваного, обвинуваченого).

Аналізуючи юридичний зміст діяння «ненадання своєчасно захисника» дисертант наголошує на проблемах співвідношення його із положеннями чинного КПК, який не передбачає обов'язку слідчого, прокурора чи суду надавати захисника підозрюваному чи обвинуваченому. Вказується, що цей термін позначає порушення службовими особами своїх обов'язків щодо залучення захисника, забезпечення його участі. Звертається увага, що критерієм своєчасності надання захисника згідно із КПК виступає не додержання певного календарного строку (його закон не встановлює), а настання певної події (наприклад, вимоги підозрюваного, встановлення того, що обвинувачений не володіє мовою, якою ведеться кримінальне провадження тощо).

У дисертації зазначається, що діяння «інше грубе порушення права на захист» охоплює як випадки перешкоджання реалізації особою цього права із залученням адвоката, які не охоплюються першим і другим видом порушення права на захист, так і порушення, які перешкоджають (унеможливлюють) особі здійснювати захист самостійно.

Розділ 3 «Суб'єктивні ознаки у підставі кримінальної відповідальності за порушення права на захист» містить два підрозділи.

У підрозділі 3.1 *«Суб'єкт у складі злочину, передбаченого ст. 374 КК України»* вказано загальні й спеціальні кримінально-правові ознаки, що характеризують особу, яка підлягає відповідальності за ст. 374 КК. Цей суб'єкт є конкретно-спеціальним. Його ознаки вказують на статус особи у сфері правосуддя. Розглядається проблема віку такої особи та її співвідношення із загальною ознакою суб'єкта злочину «вік, з якого настає кримінальна відповідальність». Зважаючи на встановлені законами України вимоги до посад слідчого, прокурора, судді дисертант звертає увагу, що вік особи як одна з них суттєво відрізняється від передбачених ст. 22 КК ознак суб'єкта злочину. Обґрунтовано, що «підвищений вік кримінальної відповідальності» є не окремою ознакою спеціального суб'єкта порушення права на захист, а передумовою правомірності зайняття особою певної посади й, відповідно, можливості визнання її таким суб'єктом.

Звертається увага, що наявні у ст. 374 КК поняття «слідчий», «прокурор», «суддя» пов'язані як із положеннями КПК, так і з законодавством про судові й правоохоронні органи, чим зумовлюються можливі проблеми при їх тлумаченні. Так, обмежувальне тлумачення, яке пов'язує суб'єкта злочину із назвою певної посади, залишає за межами кола таких суб'єктів службових осіб, які виконують функції розслідування злочинів, але обіймають посади, які мають інші назви (наприклад, «детектив»). Звернено увагу, що згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 24 квітня 2018 р. визнано такою, що не відповідає Конституції України ч. 6 ст. 216 КПК України, щодо здійснення досудового розслідування слідчими органів Державної кримінально-виконавчої служби України. Таким чином фактично звужено коло осіб, які можуть вважатися суб'єктом злочину, передбаченого ст. 374 КК.

Із урахуванням положень ст.ст. 8, 9 КК суб'єктом порушення права на захист пропонується визнавати службових осіб правоохоронних і судових органів іноземних держав та органів міжнародної кримінальної юстиції.

У підрозділі 3.2 «Суб'єктивна сторона у складі злочину, передбаченого ст. 374 КК України» наведено аргументи на підтримку позиції, що вина у суб'єктивній стороні основного складу порушення права на захист (ч. 1 ст. 374 КК) характеризується виключно прямим умислом. Умисною є й вина у складі порушення права на захист, вчиненого за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 374 КК). Передбачені у ч. 2 ст. 374 КК матеріальні склади порушення права на захист, в яких присутній суспільно небезпечний наслідок («засудження невинної особи», «інші тяжкі наслідки») можуть бути вчинені або умисно (прямий або непряний умисел) або зі змішаною формою вини. Оскільки спеціальний суб'єкт порушення права на захист є фахівцем з права й володіє знаннями про порядок забезпечення реалізації права на захист у кримінальному провадженні, інтелектуальний елемент умислу охоплює усвідомлення винним протиправності вчинюваного діяння.

Розділ 4 «Проблеми диференціації кримінальної відповідальності за порушення права на захист і його караності» охоплює два підрозділи

У підрозділі 4.1 «Диференціація кримінальної відповідальності за порушення права на захист засобами, передбаченими Загальною частиною КК України» розглянуто вплив на диференціацію зазначеної відповідальності загальних засобів, які регламентуються ст. 12 КК і ст. 68 КК. Обґрунтовується, що місце цього діяння у класифікації злочинів за ступенем тяжкості (згідно якої ч. 1 ст. 374 КК передбачає злочин невеликої тяжкості, ч. 2 ст. 374 КК – тяжкий) суттєво впливає на кримінальну відповідальність і звільнення від неї за порушення права на захист. Аналізуються особливості диференціації кримінальної відповідальності за ст. 374 КК із урахуванням особливостей призначення покарання за незакінчене порушення права на захист готування (ч.ч. 2, 3 ст. 68 КК). Вказується, що застосування цих спеціальних засад призначення покарання значно звужує межі такої відповідальності й подекуди погіршує можливість її індивідуалізації: 1) за ч. 1 ст. 14, ч. 2 ст. 374 КК може бути призначене покарання у виді позбавлення волі на строк від 3-х років до 3-х років і 6-ти місяців; 2) за ч. 2 (3) ст. 15, ч. 1 ст. 374 КК – у виді арешту на строк від 1 до 4-х місяців; 3) за ч. 2 (3) ст. 15 та ч. 2 ст. 374 КК – у виді позбавлення волі на строк від 3-х років до 4-х років і семи місяців.

У підрозділі 4.2 «Диференціація кримінальної відповідальності за порушення права на захист засобами, передбаченими ст. 374 КК України, і питання караності цього злочину» зазначається, що при розробці норми про відповідальність за порушення права на захист у Особливій частині КК застосовано такі засоби диференціації цієї відповідальності: а) конструювання кваліфікованих складів злочину, б) створення різних видів санкцій (альтернативної у ч. 1 ст. 374 КК й відносно визначеної у ч. 2 ст. 374 КК), в) надання цим санкціям характеру кумулятивних (обидві частини ст. 374 КК містять додаткове покарання).

Указано, що кваліфікуюча ознака «засудження невинної у вчиненні кримінального правопорушення особи» (ч. 2 ст. 374 КК) охоплює матеріально-правові (особа не є належним суб'єктом кримінально-правових відносин) та

процесуальні (засудження особи здійснене з порушенням презумпції невинуватості й підстав для її виправдання, що передбачено ст. 17, ч. 1 ст. 373 КПК) характеристики потерпілого. Підкреслюється, що наявний у ч. 2 ст. 374 КК термін «невинна особа» не відповідає термінології Конституції України, КПК й положенням міжнародно-правових актів, у яких ідеться про «невинуватого».

Аналізуючи ознаку «порушення права на захист, вчинене за попередньою змовою групою осіб» дисертант підтримує позицію, що злочин кваліфікується за ч. 2 ст. 374 КК у випадку, коли його спільно вчинили два або більше виконавці, які є його спеціальними суб'єктами, й до початку виконання його об'єктивної сторони домовились про участь у ньому.

Зміст використаної у ч. 2 ст. 374 КК кваліфікуючої ознаки «спричинення інших тяжких наслідків» розглядається у її співвідношенні з парною «кореневою» ознакою, яку містить ця норма – «засудження невинуватої особи». «Інші тяжкі наслідки» у ч. 2 ст. 374 КК розглядаються як ухвалення щодо потерпілого від злочину унаслідок порушення його права на захист незаконних рішень, якими суттєво обмежуються його права й свободи або погіршується їх реалізація: про призначення покарання (із порушенням його загальних та (або) спеціальних засад чи відмовою в звільненні від нього чи його відбуванні), про застосування інших заходів кримінально-правового характеру (примусових заходів медичного чи виховного характеру, спеціальної конфіскації, заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб), про обрання запобіжного заходу тощо.

Окреслено повний зміст санкцій ст. 374 КК шляхом урахування їх системних зв'язків зі ст.ст. 53, 54, 55, 57, 60 КК. Оскільки кваліфіковані види порушення права на захист (ч. 2 ст. 374 КК) є тяжкими злочинами, то, попри відсутність у нормі відповідної прямої вказівки, її санкція включає позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу як додаткове факультативне покарання.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснене теоретичне узагальнення й запропоноване нове вирішення наукового завдання, що полягає у визначенні, з урахуванням сучасного стану розвитку юридичної доктрини, кримінального й кримінального процесуального законодавства та міжнародно-правових актів, ролі кримінальної відповідальності у забезпеченні охорони права на захист, а також в оцінці теоретико-прикладних питань її забезпечення. Результати дослідження дозволили сформулювати такі основні висновки й пропозиції:

1. Гарантована національним і міжнародним правом можливість захищатись від підозри й обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення: а) забезпечує реалізацію комплексу прав, свобод і законних інтересів людини й громадянина; б) входить до принципів правосуддя; в) є одним із міжнародно визнаних стандартів кримінального судочинства й стандартів захисту прав і свобод людини. Це визначає право на захист як соціальну і юридичну цінність особливої значущості й підтверджує доцільність його кримінально-правової охорони, в тому числі шляхом застосування кримінальної відповідальності. Крім того, ця відповідальність може

бути розглянута як один з правових засобів: а) забезпечення виконання Україною своїх зобов'язань за низкою універсальних і регіональних міжнародно-правових актів; б) гарантування готовності України до подальшої євроінтеграції і продовження розбудови правової держави й зміцнення громадянського суспільства; в) забезпечення принципу панування права в діяльності держави; г) забезпечення засад змагальності кримінального процесу; д) правильного й справедливого вирішення питання про обґрунтованість, справедливість і законність застосування до особи заходів кримінально-правового характеру.

2. Право на захист як процесуальний феномен існувало задовго до криміналізації його порушення в КК 2001 р. Науковий інтерес до проблем кримінальної відповідальності за це діяння розвивався поступово й досяг свого піку починаючи з другого десятиліття ХХІ ст. Водночас, стан застосування ст. 374 КК як засобу забезпечення кримінальної відповідальності за порушення права на захист свідчить про такі тенденції в цій сфері: 1) незначна кількість кримінальних справ (проваджень) за ст. 374 КК у період із 2001 р. до 2013 р.; 2) помірне зростання кількості кримінальних проваджень про порушення права на захист у 2013 і 2014 рр.; 3) стрімке збільшення кількості кримінальних проваджень про порушення права на захист у 2015–2017 рр.; 4) мінімальна кількість обвинувальних вироків за ст. 374 КК.

3. Порівняльно-правове дослідження, в яке були включені кримінально-правові акти низки держав Східної, Західної і Південної Європи та країн так званого «пострадянського» геополітичного простору не виявило тотожних ст. 374 КК України приписів про відповідальність за порушення права особи на захист у кримінальному судочинстві як злочин проти правосуддя. Створення спеціальної норми про кримінальну відповідальність за грубе порушення права на захист службовими особами, які діють у сфері кримінальної юстиції, не є поширеним засобом забезпечення кримінально-правової охорони цього права.

4. У розумінні родового об'єкта порушення права на захист доцільно спиратися на розташування ст. 374 КК у розділі ХVІІІ «Злочини проти правосуддя». При визначенні його безпосереднього об'єкта пропонується взяти до уваги, що цінність права на захист зумовлює його належність одночасно й до публічно-правових, і до особистих інтересів. Тому цей об'єкт є складним й охоплює одночасно: а) суспільні відносини, що утворюються з приводу охорони гарантованих міжнародним правом і Конституцією України прав будь-якої особи захищати себе від підозр та обвинувачень у кримінальному правопорушенні й б) суспільні відносини з приводу забезпечення змагальності в кримінальному провадженні.

5. Змістом недопущення захисника є діяння службової особи, якими в кримінальному провадженні унеможлиблюється набуття адвокатом процесуального статусу сторони захисту, а підозрюваний (обвинувачений) втрачає можливість стати підзахисним цього адвоката. Узагальнення форм цього діяння дозволяє класифікувати його на: 1) активне недопущення – створення винним перешкод для участі захисника в кримінальному провадженні (висунення не передбачених законом вимог для підтвердження повноважень захисника, схиляння підозрюваного чи обвинуваченого до відмови в запрошенні захисника, неправдиве повідомлення особі про відсутність прав чи підстав на запрошення або залучення захисника тощо);

2) пасивне недопущення – невиконання винним передбаченого законом обов'язку щодо забезпечення захисником особи (службова особа виконує процесуальні дії щодо підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, не здійснивши заходів, які вимагаються від неї кримінальним процесуальним законом для залучення захисника).

Ненадання своєчасно захисника характеризує вчинення без участі захисника (без його повідомлення) процесуальних дій, в яких захисник повинен обов'язково брати участь.

Інше грубе порушення права на захист охоплює як випадки перешкоджання реалізації цього права із залученням адвоката, які не охоплюються першим і другим видом порушення права на захист, так і діяння, які перешкоджають (унеможливають) особі здійснювати захист самостійно.

Частина використаних у диспозиціях ст. 374 КК термінів, які позначають суспільно небезпечні діяння, не узгоджуються з КПК (він не передбачає такі повноваження (обов'язки) слідчого, прокурора, судді, як «допущення захисника», «надання захисника»).

6. Суб'єкт порушення права на захист є конкретно-спеціальним, ознаки якого характеризують правовий статус особи у сфері правосуддя: визнання її, згідно із виконуваними в сфері правосуддя функціями та законодавством про судові й правоохоронні органи слідчим, прокурором, суддею. Враховуючи положення ст.ст. 8, 9 КК його суб'єктами є й службові особи правоохоронних і судових органів іноземних держав, а також органів міжнародної кримінальної юстиції, які обіймають посади, тотожні за виконуваними функціями посадам слідчого, прокурора чи судді.

Оскільки зайняття посад слідчого, прокурора чи судді, у віці, передбаченому в ст. 22 КК, неможливе, то «підвищений вік кримінальної відповідальності» є не ознакою спеціального суб'єкта порушення права на захист, а умовою, за якої особа набуває службового статусу, котрий визначає її як такого суб'єкта.

7. Вина як ознака суб'єктивної сторони складу порушення права на захист є: а) умисною (її вид – прямий умисел) у всіх основних складах порушення права на захист (ч. 1 ст. 374 КК) й у ч. 2 ст. 374 КК у частині порушення права на захист, вчиненого за попередньою змовою групою осіб; б) умисною (прямий або непрямий умисел) або змішаною у матеріальних складах порушення права на захист, в об'єктивній стороні яких присутній суспільно небезпечний наслідок «засудження невинної особи» або «інші тяжкі наслідки» (ч. 2 ст. 374 КК). Усвідомлення винним протиправності вчинюваного діяння входить до інтелектуального елементу умислу у всіх складах цього злочину (адже обов'язковою вимогою до особи, яка може бути визнана його суб'єктом, є наявність вищої юридичної освіти, тобто винний завжди обізнаний із порядком забезпечення права на захист).

8. Використання для диференціації кримінальної відповідальності за порушення права на захист такого передбаченого Загальною частиною КК засобу, як класифікація злочинів, визначає п'ятнадцять особливостей кримінально-правових наслідків злочину, кваліфікованого за ч. 1 ст. 374 КК (який є злочином невеликої тяжкості) або за ч. 2 ст. 374 КК (тяжкий злочин) щодо призначення покарання, звільнення від нього, звільнення від відбування покарання, судимості тощо. Застосування з цією ж метою такого передбаченого Загальною частиною КК засобу,

як спеціальні засади призначення покарання за незакінчений злочин (ч.ч. 2, 3 ст. 68 КК) значно звужує межі покарання, яке забезпечує реалізацію кримінальної відповідальності за порушення права на захист. За злочин, передбачений ч. 1 ст. 14, ч. 2 ст. 374 КК, може бути призначене покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох років до трьох років і шести місяців, що майже унеможлиблює можливість забезпечити індивідуалізацію кримінальної відповідальності.

9. Поняття «засудження невинної у вчиненні кримінального правопорушення особи» (ч. 2 ст. 374 КК) охоплює матеріально-правову (особа не є належним суб'єктом кримінально-правових відносин) і процесуальну (особу засуджено з порушенням презумпції невинуватості й підстав для виправдання, передбачених ст. 17, ч. 1 ст. 373 КПК) характеристики потерпілого. Ознака «невинність» не відповідає термінології, використаній у Конституції України, КПК й міжнародно-правових актах (в яких ідеться про «невинувату» особу) й підлягає уточненню.

Кваліфікуюча ознака порушення права на захист, що визначає його як вчинене групою осіб за попередньою змовою (ч. 2 ст. 374 КК) наявна у випадку його спільного вчинення двома або більше спеціальними суб'єктами цього злочину. У іншому випадку кримінальна відповідальність диференціюється за загальними правилами про співучасть у злочині.

Співвідношення кваліфікуючої ознаки «спричинення інших тяжких наслідків» у ч. 2 ст. 374 КК із «кореневою» парною ознакою «засудження невинуватої особи» передбачає, що нею охоплюються ухвалені щодо особи унаслідок порушення її права на захист рішення, які суттєво обмежують права й свободи цієї особи чи погіршують (утруднюють) їх реалізацію. Діяння, передбачені в ст. 374 КК, не здатні безпосередньо чи опосередковано спричинити наслідки у виді фізичної чи майнової шкоди, а лише створюють передумови для цього. Такого роду наслідки можуть враховуватись як обставина, яка обтяжує покарання (п. 5 ч. 1 ст. 67 КК).

10. Санкція ч. 2 ст. 374 КК фактично охоплює як додаткове факультативне покарання позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Можливість призначення виправних робіт особі, засудженій за ст. 374 КК, існує лише у випадках, коли на момент засудження винний вже не обіймає посади слідчого (прокурора, судді) або коли він був співучасником (за винятком виконавця) цього злочину і не відповідає ознакам його спеціального суб'єкта.

11. За результатами проведеного дослідження, враховуючи наявні в літературі й сформульовані особисто автором способи можливого удосконалення норми про кримінальну відповідальність за порушення права на захист пропонується викласти ст. 374 КК у такій редакції:

«Грубе порушення права на захист

1. Недопущення чи ненадання своєчасно захисника, а також інше грубе порушення права підозрюваного, обвинуваченого на захист, вчинене службовою особою, яка зобов'язана його забезпечити, –

карається штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. *Ті самі діяння, вчинені за попередньою змовою групою осіб, або які призвели до засудження невинуватої у вчиненні кримінального правопорушення особи, або спричинили інші тяжкі наслідки, –*

караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Спірідонов М. О. Відповідальність за порушення права на захист за кримінальним законодавством зарубіжних держав. *Форум права*. 2016. № 5. С. 185–189. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_5_32 (дата звернення: 01.06.2018).

2. Спірідонов М. О. Право на захист як об'єкт кримінально-правової охорони та об'єкт злочину (деякі проблеми теорії і законодавчої практики). *Право і безпека*. 2017. № 2 (65). С. 91–96.

3. Спірідонов М. О. Недопущення захисника як вид злочинного порушення права на захист (проблеми теоретичної інтерпретації й нормативної регламентації суспільно небезпечного діяння). *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 3 (17). С. 166–173.

4. Спиридонов М. Общие и специальные признаки субъекта преступного нарушения права на защиту. *Leges et Vita*. 2018. № 5/2. С. 168–172.

5. Спірідонов М. О. Злочинне порушення права на захист: деякі проблеми диференціації кримінальної відповідальності й караності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 241–246.

6. Спірідонов М. О. Кримінальна відповідальність за ст. 374 КК України як засіб правової охорони права на захист // Верховенство права – основоположний принцип правової держави: збірник тез доповідей VIII Наукового круглого столу молодих вчених, аспірантів та магістрів (м. Харків, 16 грудня 2016 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 379–382. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/12388> (дата звернення: 01.06.2018).

7. Спірідонов М. О. Потерпілий від порушення права на захист (деякі проблемні питання законодавчої регламентації) // Від громадянського суспільства – до правової держави: Тези доповідей XIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 21 квітня 2017 року). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 410–413. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/12744> (дата звернення: 01.06.2018).

8. Спірідонов М. О. Значення об'єктивної сторони порушення права на захист для кримінальної відповідальності за ст. 374 КК України (теоретичні й прикладні аспекти) // Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 18–19 серпня 2017 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2017. С. 43–46.

9. Спірідонов М. О. Підстава кримінальної відповідальності за порушення права на захист (ст. 374 КК України): деякі проблеми розуміння об'єктивних ознак // Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка):

тези доп. VIII міжвуз. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 16 листопада 2017 р.)/ред. кол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 173–176.

10. Спірідонов М. О. Суб'єктивні ознаки у складі злочинного порушення права на захист: деякі проблеми кримінально-правової характеристики // Захист прав людини: національний та міжнародно-правовий виміри: XIV Міжнародна науково-практична конференція «Від громадянського суспільства – до правової держави»: збірник тез доповідей (м. Харків, 20 квітня 2018 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. С. 178–182. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/14160> (дата звернення: 01.06.2018).

11. Спірідонов М. О. Диференціація й індивідуалізація кримінальної відповідальності за злочинне порушення права на захист // Реалії та перспективи розбудови правової держави в Україні і світі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції для студентів та молодих учених (м. Суми, 18 травня 2018 р.). Ч. 2. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2018. С. 100–103.

АНОТАЦІЇ

Спірідонов М. О. Кримінальна відповідальність за порушення права на захист. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право). – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2018.

Дисертацію присвячено кримінально-правовому аналізу передбаченого ст. 374 КК України грубого порушення права на захист, підставі й засобам диференціації кримінальної відповідальності за нього, а також проблемам караності цього злочину. Розглянуто зміст права на захист як соціально-правової цінності та його значення в механізмі забезпечення прав людини й засад змагальності у кримінальному провадженні. Надано оцінку сучасному стану наукової розробки проблем відповідальності за порушення права на захист, а також фактичному стану реалізації кримінальної відповідальності за нього. Вивчено зарубіжний досвід забезпечення кримінально-правової охорони права на захист. Проаналізовано склад злочину, передбаченого ст. 374 КК України. Надано оцінку досконалості наявних у Загальній й Особливій частинах КК засобів, які забезпечують диференціацію кримінальної відповідальності за порушення права на захист. Розглянуто санкції, які містяться у ст. 374 КК України.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, порушення права на захист, злочини проти правосуддя, недопущення захисника, ненадання своєчасно захисника, засудження невинуватого.

Спиридонов М. А. Уголовная ответственность за нарушение права на защиту. – *Квалификационная научная работа на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук (доктора философии) по специальности 12.00.08 «Уголовное право и криминология;

уголовно-исполнительное право» (081 – Право). – Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2018.

Диссертация посвящена уголовно-правовому анализу преступного нарушения права на защиту, оснований и средств дифференциации уголовной ответственности за него, а также проблемам наказуемости этого преступления по ст. 374 УК Украины.

Рассмотрено содержание права на защиту как социально-правовой ценности, гарантированной внутренним законодательством и международным правом. Показано его значение в механизме обеспечения прав человека, основ состоятельности в уголовном процессе, осуществления контроля институтов гражданского общества за деятельностью государства. Дана оценка современному состоянию научно-теоретической разработки проблем ответственности за нарушение права на защиту в уголовном праве Украины. Указаны основные направления их исследования. Рассмотрено состояние практической реализации уголовной ответственности по ст. 374 УК Украины в период с 2008 по 2018 гг. Изучен опыт зарубежных государств по обеспечению уголовно-правовой охраны права на защиту. Сделан вывод об уникальности применения такого средства отраслевой охраны указанного объекта.

Проанализированы родовой и непосредственный объекты в составе преступного нарушения права на защиту, отмечена сложность конструкции последнего в связи с охватом им как личного интереса (право на защиту), так и публичного интереса (порядок деятельности институтов правосудия). Рассмотрена объективная сторона предусмотренного ст. 374 УК Украины преступления. Дана оценка соотношения с требованиями уголовного процессуального законодательства таких деяний, как недопущение защитника и непредоставление своевременно защитника, иное грубое нарушение права на защиту. Проанализировано юридическое содержание указанных понятий. Определены моменты окончания нарушения права на защиту, совершаемого указанными деяниями.

Охарактеризован субъект преступного нарушения права на защиту. Доказано, что он является конкретно специальным. Предложено изменить его описание в норме ст. 374 УК. Определено место признака «повышенный возраст уголовной ответственности» в уголовно-правовой характеристике такого субъекта. Проанализирована субъективная сторона в основном и квалифицированном составах преступного нарушения права на защиту, раскрыты особенности интеллектуального признака умысла при совершении этого преступления следователем, прокурором или судьей как лицами, обладающими профессиональными познаниями о порядке обеспечения указанного права в уголовном производстве.

Выделены и подвергнуты углубленному анализу имеющиеся в Общей (типология преступлений по степени тяжести, специальные начала назначения наказания за неоконченные умышленные преступления) и Особой (квалифицирующие признаки) частях УК Украины средства, обеспечивающие дифференциацию уголовной ответственности за нарушение права на защиту, а также дана оценка совершенства санкций ст. 374 УК.

Разработаны предложения по совершенствованию уголовного законодательства в части установления ответственности за грубое нарушение права на защиту.

Ключевые слова: уголовная ответственность, нарушение права на защиту, преступления против правосудия, недопущение защитника, непредоставление своевременно защитника, осуждение невиновного.

Spiridonov M. Criminal Liability for Violation of the Right to Defense. – *The qualification scientific work published as manuscript.*

Thesis for a Candidate Degree in Law (Doctor of Philosophy), Speciality 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law» (081 – Law). – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2018.

The dissertation is focused on the criminal and legal analysis of flagrant violation of the right to defense under the Art. 374 of the Criminal Code of Ukraine, on the basis and means of differentiation of criminal liability for this violation, as well as on the problems of punishment for this crime. The author has studied the content of the right to defense as a social and legal value and its significance in the mechanism of ensuring human rights and the adversarial principles within criminal proceedings. The author has provided the estimation of the current state of scientific development of the problems of liability for violation of the right to defense, as well as the actual state of the realization of criminal liability for this violation. International experience of providing criminal and legal protection of the right to defense has been studied. The author has analyzed the corpus delicti of the crime under the Art. 374 of the Criminal Code of Ukraine. The author has estimated the perfection of the means available in the General and Special Sections of the Criminal Code, which provide differentiation of criminal liability for the violation of the right to defense. The author has considered the sanctions contained in the Art. 374 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: criminal liability, violation of the right to defense, crimes against justice, nonadmission of a defence attorney, failure to provide a defence attorney without undue delay, conviction of the innocent.

Підписано до друку 06.09.2018 р. Папір офсетний. Друк офсетний.
Формат 60х84/16. Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет внутрішніх справ,
пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.

Друкарня Харківського національного університету внутрішніх справ
61080, м. Харків, пр. Льва Ландау, 27.